

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวทางการเมือง ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านต่อโครงการโรงไฟฟ้าฝักในต๋องสา ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษา ค้นคว้า และนำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมากำหนดกรอบแนวคิดและแนวทางการศึกษา ดังนี้คือ

- 2.1 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่
- 2.2 แนวคิดประชาสังคม
- 2.3 แนวคิดการเมืองภาคประชาชน
- 2.4 แนวคิดสิทธิชุมชน
- 2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

2.1 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) เป็นรูปแบบความเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่งซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปประเทศไทย ซึ่งมีคนให้ความหมายไว้ดังนี้

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (พัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ, อ้างในชลธิรา สัตยวัฒนา, 2546: 138) ให้คำจำกัดความ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง (Social Movement) ว่าเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ (Collective Action) ซึ่งอาจมีเป้าหมายแตกต่างกันไป และได้เสนอว่า การทำความเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองแนวใหม่ “โลกที่สาม” (รวมทั้งประเทศไทย) โดยใช้แนวคิดที่พัฒนาจากตะวันตก ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ขบวนการทางการเมืองในประเทศตะวันตก เกิดจากการไม่พอใจต่อคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำไม่ใช่เรื่อง การทำมาหากิน และความอยู่รอดของคนระดับล่าง ดังที่เกิดในประเทศ “โลกที่สาม” ซึ่งผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวจะเป็นประชาชนระดับล่าง เช่น คนจน ชาวไร่ ชาวนา คนชายขอบ และผู้ด้อยโอกาส ไม่ใช่ชนชั้นกลางเช่นในตะวันตก ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวทางการเมืองหลายขบวนการในประเทศ “โลกที่สาม” มีฐานอยู่ที่ชุมชนไม่ใช่ชนชั้น และ มีความซับซ้อนมาก เพราะถูกรอบงำใน 2 ระดับ คือ การครอบงำของรัฐและตลาดซึ่งเป็นปัญหาสังคมโลก

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542: 64) ได้สรุป “ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองแนวใหม่” ไว้ว่า

ประการที่ 1 ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของชนชั้นเพียงอย่างเดียว

ประการที่ 2 ประเด็นการเรียกร้องไม่ใช่เรื่องเดิมๆ ที่เป็นผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของคนจำนวนมากจากหลายกลุ่มหลายชนชั้น

ประการที่ 3 ผู้เรียกร้องมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวด้วยตัวเอง ไม่ใช่การเรียกร้องผ่านกลไกของรัฐ หรือกลไกทางการเมือง เนื่องจากการไม่เชื่อมั่นไม่ศรัทธาความเป็นตัวแทนของพรรคการเมือง และความจริงจังของรัฐ

ประการที่ 4 เป้าหมายของการเรียกร้องต้องการสร้าง “กติกากฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” ไม่ใช่การช่วงชิงอำนาจของรัฐ ดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นมาในอดีต

ลักษณะร่วมที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ได้แก่ การสร้างวัฒนธรรมการต่อต้าน/ขัดขืนโดยมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลายมาก เช่น เพื่อระดมคนเพื่อยกระดับจิตสำนึก/การรับรู้ของประชาชนในเรื่องที่ต่อต้าน/ขัดขืน หรือเพื่อสร้างคุณค่าความเชื่อชุดใหม่ ขณะเดียวกันก็เพื่อลดความชอบธรรมของระบบที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดความชอบธรรมของอำนาจรัฐในรูปของการใช้สิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ (Civil Disobedience) เป็นต้น แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือว่าวัฒนธรรมต่อต้าน/ขัดขืน ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่พุ่งเป้าไปที่การเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนที่มีผลกระทบต่อประชาชนหรือสังคมในวงกว้าง (Accountability) มิใช่ทำตามอำเภอใจหรือล่วงละเมิดอำนาจของตัวเอง เป็นการเคลื่อนไหวที่ต้องการจะอุดช่องว่าง

ดังนั้น ในฐานะที่เป็นตัวแสดงหรือผู้กระทำ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่จึงไม่สนใจพูดถึงรัฐบาล แต่จะสนใจพูดถึงการปกครองที่มีพื้นที่ให้กับเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น ลดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชนลง เรียกร้องการปกครองที่มีมิติของความเป็นมนุษย์มากขึ้น (Humane Governance) ซึ่งเน้นการปกครองที่ให้ความสนใจ เอาใจใส่ประชาชนในฐานะที่เป็นมนุษย์มากขึ้น ไม่ใช่ในฐานะพลเมืองที่อยู่ใต้การปกครองของรัฐบาลเคารพในสิทธิมนุษยชนอย่างไม่มีเงื่อนไข ใช้การศึกษา การชักจูงหวานล่อมมากกว่าการบังคับขู่เข็ญ ไม่มีการเลือกปฏิบัติบนฐานของเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม เคารพในความเป็นส่วนบุคคล ส่งเสริมความอดทนอดกลั้นต่อความแตกต่าง การเปลี่ยนแปลงในอนาคตไม่ว่าจะเป็นด้านการเมืองเศรษฐกิจสังคมหรือวัฒนธรรม ไม่อาจผูกขาดโดยรัฐและรัฐบาลอีกต่อไปแต่จะต้องเปิดพื้นที่ให้กับบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ด้วย

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เรียกร้องเพื่อสร้างประชาธิปไตยแบบใหม่ หรือประชาธิปไตยแบบเข้มข้นที่มีที่วางให้กับความแตกต่างหลากหลาย (The Adical And

Plural Democracy) ส่วนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ก็คือรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบเข้มข้นนี้เอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ คือ การเคลื่อนไหวเรียกร้องที่ต้องการสร้างนิยาม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่เคลื่อนไหวเรียกร้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิยาม/ความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “การเมือง” และ “สังคมโลก” ให้กว้างไกลไปจากเดิมที่ดำรงอยู่ แนวคิดนี้ปฏิเสธวิธีการที่ใช้ความรุนแรง และเป้าหมายของการต่อสู้เรียกร้องก็ไม่ใช่เพื่อการช่วงชิงอำนาจรัฐ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ คือ ตัวอย่างรูปธรรมหนึ่งของการเมืองแบบใหม่หรือการเมืองภาคประชาชน ในฐานะที่เป็นตัวแสดงหรือผู้กระทำการเมือง ไม่นิยมใช้ความรุนแรง แต่หากจำเป็นต้องใช้ก็ใช้ในสถานะที่เป็นยุทธศาสตร์ในการทำทลาย ตั้งคำถามกับการเมืองแบบที่ดำรงอยู่มากกว่าเป็นเป้าหมายของขบวนการ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2545)

แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคม

ประภาส ปันตกแต่ง(2541: 161) ได้แบ่งแนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคมไว้ดังนี้

1. ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำทลายระบบการเมือง (Disruptive) ในช่วงทศวรรษ 1980s และ 1970s วิธีการดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการเข้าไปขัดขวาง กีดกันกระบวนการตัดสินใจในรูปแบบใหม่ที่นอกเหนือไปจากการ ใช้วิธีการผ่านกระบวนการเลือกตั้ง และการยึดอำนาจโดยทหาร ดังเช่น การเคลื่อนไหวประท้วงของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมือง ที่นำโดย มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนาม ฯ ล ฯ วิธีการนี้เป็นการเข้าไปขัดขวางการตัดสินใจทางการเมือง และฝ่ายที่เผชิญหน้าด้วย เป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นถึงการขอความเห็นอกเห็นใจ และการตั้งคำถามกับความชอบธรรมที่ดำรงอยู่ แบ่งเป็น 2 ระดับคือ

1. ระดับที่เป็นการกระทำแบบทำทลาย (Direction) ที่ไม่ผิดกฎหมายแต่ใช้ความกล้าหาญกล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำการ โดยมีต้นทุนความเสียหาย เช่น การบอยคอตรถเมล์ โดยสารในการเคลื่อนไหวของขบวนการสิทธิความเป็นพลเมือง ฯ ล ฯ

2. ระดับของกิจกรรมที่มีลักษณะผิดกฎหมาย แต่เป็นปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีไร้ความรุนแรงเช่น การดื้อแพ่ง ฯ ล ฯ ซึ่งมีรูปแบบของยุทธวิธีการขัดขวางดังต่อไปนี้

- 2.1 การดื้อแพ่ง (Civil Disobedience) การดื้อแพ่งเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนและต่อต้านกฎหมายโดยสันติวิธี เป็นการกระทำในเชิงศีลธรรม เป็นการประท้วงหรือคัดค้านคำสั่งกฎหมายของผู้ปกครองที่อยู่ศีลธรรม หรือเป็นการต่อต้านการกระทำของรัฐบาลที่ประชาชนเห็นว่าไม่ชอบธรรม

2.2 การบอยคอต (Boycott) คือ เป็นการกระทำที่ไม่ผิดหรือละเมิดกฎหมาย แต่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนด้วยการสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจ ความสะดวกสบายของผู้ร่วมมือกระทำ การดั่งตัวอย่างการบอยคอตที่สำคัญ ที่เคยถูกนำมาใช้โดยขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมืองในทศวรรษ 1960s โดยเป็นยุทธวิธีอย่างแรกที่ถูกเลือกที่Montgomery มลรัฐ Alabama ในช่วง1995-1996 นำโดยมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ และโบสถ์ของคนผิวดำซึ่งเป็นการบอยคอตรถเมล์โดยสารที่แย่งแยกสีผิว วิธีการดังกล่าวนี้ได้เป็นเครื่องหมายสำคัญของการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิของพลเมือง

2.3 การนั่งประท้วง (Sit-ins) คือ รูปแบบในการบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะซึ่งมักจะเป็นที่หวงห้ามสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป หรือไม่มีสิทธิหน้าที่ที่ถูกกระบุเอาไว้ในความสัมพันธ์ทางสังคมปกติ เช่น การห้ามคนผิวดำเข้าไปกินร้านอาหารร่วมกับคนขาวในยุคช่วงการเคลื่อนไหวสิทธิพลเมือง การบุกเข้าฝ่าเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการ ห้องทำงานของผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ

2. ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (Violence) ลักษณะสำคัญของยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (Violence) ที่สำคัญ คือ เป็นการทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตาย และความเสียหายทางด้านทรัพย์สินในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบัน วิธีการใช้ความรุนแรงถูกนำมาใช้ น้อยกว่าวิธีการใช้ความรุนแรงจุดสำคัญที่ทำให้วิธีการนี้ลดความสำคัญลงไป ก็คือ รัฐสามารถควบคุม ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กลไกการปราบปราม และรัฐได้เข้ามาควบคุมการใช้ความรุนแรงในสังคมเผด็จการมักผลักดันให้ผู้ประท้วงหันไปใช้ความรุนแรง เพราะไม่สามารถเข้าถึงความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมได้ถึงแม้ว่าวิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความดึงดูดแก่ผู้คน โดยทั่วไป แต่ก็มีจำกัดที่น่าสะพรึงกลัว เพราะทำให้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้ง เผชิญหน้าและการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตร รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ท้าทายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง

3. ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ (Convention) ลักษณะสำคัญคือ เป็นวิธีการที่ไม่ต้องการความเอาใจจริงเอาใจความทุ่มเทสูง แต่สามารถดึงดูดผู้เข้าร่วมจำนวนมากได้ สามารถสะท้อนถึงนัยแห่งความคาดหวังของผู้เข้าร่วมแต่เกิดขึ้นจนมีลักษณะกลายเป็นวิธีการสถาบัน ซึ่งทำให้ขาดการทำลายต่อระบบปกติที่เป็นอยู่ ดังเช่น การเดินขบวน (Demonstration) และการนัดหยุดงาน (Strike) ซึ่งทั้งสองวิธีการนี้ได้กลายเป็นการต่อรองเชิงสถาบันที่มีพิธีกรรมกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และความคาดหวังที่ชัดเจน ระหว่างผู้ที่ท้าทายและผู้เผชิญหน้าด้วยวิธีการดังกล่าวนี้อาจผนวกด้วยวิธีการรูปแบบอื่นๆด้วย เช่นการเดินขบวนเพื่อหาเสียงสนับสนุนจากชุมชนรอบข้าง สื่อมวลชน การปิดโรงงาน การยึดโรงงาน สถานที่ทำงาน ฯลฯ

จากแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบใหม่ (New Social Movement) ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าว มาวิเคราะห์ถึงแนวทางการเคลื่อนไหว จุดหมายของการเคลื่อนไหว กลยุทธ์ การเคลื่อนไหวรวมทั้งยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านที่มีต่อโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินในดงสา

2.2 แนวคิดประชาสังคม

แนวคิดเรื่องประชาสังคมเป็นแนวคิดที่มาแรงมาในปัจจุบัน ประชาสังคม หมายถึง เครือข่ายของกลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบันและชุมชนที่มีกิจกรรม มีการเคลื่อนไหวระหว่างรัฐกับปัจเจกชน

หลักการของประชาสังคม

1. เป็นแนวคิดที่ไม่ชอบและไม่ยอมให้รัฐครอบงำและบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและให้ความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ต้องสามารถกำกับ ควบคุมและคัดค้านรัฐได้ตามสมควร และปฏิเสธแนวคิดรัฐนิยม

2. เป็นแนวคิดที่ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว เพราะมองว่าปัจเจกชนนิยมช่วยส่งเสริมความเห็นแก่ตัวและแย่งชิงผลประโยชน์

แนวคิดประชาสังคมนั้นจะเน้นบทบาทของประชาชนควบคู่ไปกับรัฐ คือไม่ได้ต่อต้านการมีรัฐ แต่มองว่ารัฐจะต้องมีบทบาทที่จำกัด และประชาชนซึ่งรวมกลุ่มกันเป็นประชาคมต่างๆจะมีบทบาทมากขึ้นในด้านต่างๆ รวมทั้งมีบทบาทในการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐและได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงประชาสังคมไว้ดังนี้

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (2544) กล่าวว่า การประเมินการใช้รัฐธรรมนูญ ปี 2540 โดยแยกเป็นกลุ่มระบบต่างๆ ที่ประชาชนและองค์กรอิสระกลางที่ใช้อำนาจแทนประชาชนเป็นระบบที่ยกมา ซึ่งให้เห็นว่าประชาชนยังขาดการรับรู้ในสาระสำคัญ การเข้าถึงและการใช้รัฐธรรมนูญ โดยขาดการรับรู้ในสาระสำคัญจะส่งผลให้ประชาชนสามารถอ้างอิงรัฐธรรมนูญไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเอง หมุ่คณะ หรือ ชุมชนของตนได้ การเข้าถึงรัฐธรรมนูญอาจถูกกีดขวางโดยระบบอุปถัมภ์ค้ำชู ทั้งจากข้าราชการ นักการเมือง และนายทุนอุปถัมภ์ และถูกกีดขวางโดยไม่ตัวรัฐธรรมนูญเองที่ว่าจะมีผลสมบูรณ์ต่อเมื่อมีการออกกฎหมายลูก ซึ่งยังไม่มี การดำเนินการออกกฎหมายลูก และการใช้รัฐธรรมนูญ เช่น ใช้สิทธิเรียกร้อง สิทธิตรวจสอบสิทธิรับรู้ และสิทธิถอดถอน เป็นต้น

เมื่อประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมืองโดยผ่านกลไกต่างๆ ในรัฐธรรมนูญ (การใช้รัฐธรรมนูญ) ในระดับที่น้อย อาจเกิดจากการอุปถัมภ์และประชาชนเองไม่ตื่นตัวกระตือรือร้นกลไกตามรัฐธรรมนูญที่มีอยู่ไม่ถูกทดลองใช้ ปัญหาสำคัญต่างๆ ของชาติก็จะตกอยู่ในมือของข้าราชการ

นักการเมือง และองค์กรอิสระกลางที่ผ่านมารวมกับโทษระบบราชการและนักธุรกิจการเมืองว่าเผด็จการและคอร์รัปชันบริหารจัดการ โดยคำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก จึงจำเป็นต้องตั้งองค์กรอิสระกลางหลายองค์กรเพื่อตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และคอยถ่วงดุลอำนาจของข้าราชการและนักการเมือง แต่หลังจากใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ก็พบว่าบุคคลและองค์กรทั้งสามหน่วย คือ ราชการ นักการเมือง และองค์กรอิสระกลาง มีปัญหา จึงมีข้อเสนอเพื่อทบทวนและแก้ไขรัฐธรรมนูญในเรื่องดังกล่าว เราจะต้องทบทวนแก้ไขให้รัฐธรรมนูญพัฒนาการจากประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมไปเป็นประชาธิปไตยแบบอำนาจเป็นของประชาชน เราจะต้องร่วมแรงร่วมใจทำให้รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นประดิษฐกรรมทางการเมืองรองรับประชาชนให้ใช้อำนาจผ่านทางนี้มากที่สุด ให้สมกับที่ว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน

อนุช อภาภิรม (2543) กล่าวว่า หลังจากการล่มสลายของระบอบสังคมนิยมและการสิ้นสุดสงครามเย็น ปัญหาประชาธิปไตยและประชาสังคมก็ได้ผุดขึ้นมาเป็นที่สนใจมากขึ้นและกลายเป็นคู่ต่อกรกับระบบทุนนิยมที่สำคัญในปัจจุบัน ในชื่อเรียกต่างๆ เช่น ขบวนการสังคมนิยม ประชาธิปไตยทางตรงหรือแบบมีส่วนร่วม ขบวนการประชาสังคม สมัชชาสังคมนิยม เป็นต้น ประชาธิปไตยแบบใหม่ หรือประชาธิปไตยแบบประชาคมนั้น ไม่ได้เน้นเรื่องการเมืองตัวแทน หากเน้นเรื่องการเมืองมีส่วนร่วมหรือการเอาเป็นธุระของประชาชน (Active Citizenship) เกิดจากการเคลื่อนไหวของประชาชน ถ้าปราศจากประชาชนที่แสดงสิทธิพลเมืองรัฐธรรมนูญย่อมไร้ความหมาย

นอกจากนี้ อนุช อภาภิรม เห็นว่ามีกระบวนการประชาสังคมแบบประชาธิปไตยเข้มแข็งเกิดขึ้นในหลายประเทศ รวมทั้งในประเทศไทยก็มีปัญญาชนและผู้นำชุมชนจำนวนหนึ่งพยายามเผยแพร่แนวคิดนี้ แต่มันจะขยายตัวจนเป็นกำลังหลักของสังคมได้หรือไม่ คำตอบในเฉพาะหน้านี้คือ ไม่ เพราะว่าประชาสังคมแบบเสรีนิยม หรือแบบชุมชนหรือเครือข่ายและกลุ่มปิดนี้มีค่อนข้างมากทั้งยังมีอิทธิพลสูง ประชาสังคมแบบประชาธิปไตยเข้มแข็งยังต้องฝ่าฟันอุปสรรคที่สำคัญ นั่นคือมันอาจสร้างสำเร็จในกลุ่มหนึ่งหรือหลายกลุ่ม หรือกระทั่งสร้างเป็นเครือข่ายได้พอสมควร แต่เมื่อมีการเชื่อมโยงที่มีขนาดใหญ่ขึ้นทุกที มันจะกลายเป็นระบบที่ซับซ้อนที่จำต้องมีลำดับขั้นหรือมีความสัมพันธ์ในแนวตั้ง เพื่อประสิทธิภาพในการควบคุม ความสัมพันธ์ในแนวนอนที่จำเป็นสำหรับประชาธิปไตยเข้มแข็งก็จะถูกรบกวนมาก อย่างไรก็ตามประชาธิปไตยคือกระบวนการ คือการทดลองอย่างไม่รู้จบ

โรเบิร์ต พัดนัม (อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545) ประชาธิปไตยแนวใหม่ให้ความสำคัญแก่ทุนทางสังคมมากกว่าทุนทางการเงิน และได้ชี้ว่าทุนทางกายภาพ หมายถึงทุนทางวัตถุ ส่วนทุนทางสังคม หมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างบุคคล เป็นเครือข่ายสังคมและหลักปฏิบัติ

ของการทดแทนคุณกันและความไว้วางใจระหว่างกัน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมของประชา (Civil Virtue) การมีปฏิสัมพันธ์ทำให้ประชาชนสร้างชุมชนขึ้นมา ชุมชนเหล่านี้ กลายเป็นข่ายใยหรือเส้นใยที่ถักทอสังคมขึ้นมา ความรู้สึกของการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นจริงในข่ายใยสังคมนี้ นำประโยชน์อย่างสูงให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ การศึกษาของ โรเบิร์ต พัตนัม ให้ข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า การผูกพันกันในแว่นนอนหรือเท่าเทียมกัน ทำให้ทุนทางสังคมมีประสิทธิภาพหรือก่อผลได้สูงมากกว่าการผูกพันในแนวตั้ง

เบนจามิน บาร์เบอร์(อ้างใน อนุช อภาภิรม, 2548) เห็นว่า ประชาสังคมมีอยู่ 3 แบบ ได้แก่

1. ประชาสังคมแบบเสรีนิยม ประชาสังคมแบบนี้เห็นว่า ประชาสังคม คือภาคเอกชน มองว่ารัฐเป็นอำนาจกดขี่และสร้างกฎเกณฑ์มาบังคับ ความคิดเสรีนิยมเห็นว่า ตลาดคือเสรีภาพ ผู้ที่ยึดมั่นในแนวคิดนี้ก็จะยืนยันให้เลิกเอาระหว่างรัฐกับตลาด กล่าวอีกอย่างว่าประชาสังคมแบบนี้หมายถึง “ภาคตลาดเอกชน ภาคของปัจเจกชนเสรีที่มีการสมาคมโดยสมัครใจในกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นการทำสัญญากัน รวมทั้งครอบครัว” ในความหมายนี้ สถาบันอย่างเช่น หอการค้าไทยหรือสมาคมวิชาชีพต่างๆ ก็เป็นประชาสังคมด้วยเช่นกัน ซึ่งถือว่าเป็นประชาสังคมที่ทรงอิทธิพลจำนวนมากสนับสนุนตลาดเสรี และการทำให้กิจการเป็นแบบธุรกิจเอกชน ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมทั่วโลกในปัจจุบัน

2. ประชาสังคมแบบชุมชน เป็นประชาสังคมที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งของชุมชน มีความเห็นว่าการรวมตัวกันนั้นไม่ใช่โดยใจสมัคร แต่เกิดจากความจำเป็นหรือการผูกพันที่ทำให้แยกกันไม่ออก ไม่เชื่อว่าภาคเอกชนเป็นเพียงความเป็นปึกแผ่นของผู้บริโภค หรือผู้ผลิตเห็นว่าประชาสังคมเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใหญ่และปฏิเสธไม่ได้ที่จะผูกพันผู้คนเข้าด้วยกัน เริ่มต้นเป็นครอบครัวและสมาคมเครือญาติ เช่น ชนเผ่า ต่อมาเป็นสโมสรพื้นบ้าน ชุมชน ไปจนถึงลำดับชั้นสังคมที่ขยายออกไป กระบวนการประชาสังคมแบบชุมชนนี้ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยโดยเสมอไป แต่มักมีการสัมพันธ์แบบมีลำดับชั้น มีข้อห้าม และกระทั่งเป็นแบบรวบอำนาจ ประชาสังคมในความหมายนี้ ได้แก่ กลุ่มเครือญาติ กลุ่มศาสนา

3. ประชาสังคมแบบประชาธิปไตยเข้มแข็งในทัศนะนี้เห็นว่า ประชาสังคมเป็นสิ่งที่อยู่ระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน หรือเป็นภาคที่สาม ได้แก่ ชุมชนแบบประชา (Civil Community) มีสมาชิกแบบเปิดและเสมอภาคทั้งยังเปิดโอกาสให้มีงานอาสาสมัครด้วย ประชาสังคมแบบนี้กำลังถูกฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ประชาสังคมแบบประชาธิปไตยเข้มแข็งนี้จะแสดงถึงความแข็งแรงของสังคม และจะช่วยแก้ลักษณะเป็นลำดับชั้น และการรวบอำนาจในประชาสังคมแบบชุมชนด้วย

กลไก มาตรการ และวิธีการในการสร้างประชาสังคม

กลไก มาตรการ และวิธีการที่สำคัญๆ ในการสร้างประชาสังคมมีดังนี้
 เอนก เหล่าธรรมทัศน์(2545: 37-50) ได้ให้แนวทางในการสร้างประชาสังคม ไว้คือ

1. ปลุกฝังประชาสังคมให้เป็นอุดมการณ์ใหม่กับประชาชน
2. สร้างการศึกษาและฝึกอบรมเพื่อสร้างประชาชนให้เป็นพลเมืองโดยการกำหนดหลักสูตรในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ให้เข้าใจในความหมายของคำว่าพลเมือง ซึ่งมีจุดเน้นที่การทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตย มิใช่การปกครองของนักการเมือง และข้าราชการ โดยมีประชาชนเป็นเพียงผู้เฝ้ามองและวิพากษ์วิจารณ์ หรือเป็นเพียงผู้เรียกขอ หรือเป็นผู้กดดันบีบบังคับประโยชน์จากนโยบายและ โครงการของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นการปกครองของเราเอง เพื่อเราเองและที่เน้นมากที่สุด คือ เป็นการปกครองโดยพวกเราเองที่ไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึง การรวมตัวกันขึ้นมาเป็นกลุ่มองค์กร สมาคมต่างๆ ของประชาสังคม และเข้าไปทำการแทนรัฐหรือทำการร่วมกับรัฐ
3. ปฏิรูปหรือการพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบกระจายตัวให้มากขึ้น ให้ชนบทกลายเป็นเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง และให้มีเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง ในต่างจังหวัดเติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่ให้มากขึ้น เพื่อสร้างคนชนชั้นกลาง และการปกครองที่ทำให้ประชาชนได้รู้สึกว่าการปกครองตนเองมากขึ้นในขณะเดียวกันเมืองทั้งหลายต้องมีการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพและเอื้อให้ชนชั้นกลาง ชาวเมือง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานมากที่สุด
4. เร่งสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัย ทางจิตวิทยา วัฒนธรรม และการบริหารองค์กรเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการรวมกลุ่ม และร่วมมือกับผู้คนในลักษณะที่กว้างขวางหลากหลายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม แบบร่วมมือทำงาน และเพื่อสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งภายในองค์กร หรือสามารถประสานความขัดแย้งแตกต่างภายในองค์กร ได้เป็นอย่างดี อันจะเป็นหนทางนำไปสู่ประชาสังคมที่หลากหลายแตกต่างแต่ไม่แตกแยก
5. ให้มีการแก้ไขกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของรัฐ เพื่อทำให้ชุมชนและกลุ่มประชาสังคม มีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้านเมืองมากขึ้น ให้มีการสร้างแรงจูงใจทางภาษีอากรแก่ภาคธุรกิจและภาคอื่นๆ ในการจัดตั้งกลุ่ม ชุมนุม ชมรม สมาคมต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเภทที่ค้ำจุนเรื่องส่วนรวมกว้างไกลมาก ๆ และให้ช่วยกันทำให้รัฐเปลี่ยนไปมีบทบาทในการสนับสนุนประชาสังคม โอนถ่ายอำนาจให้ประชาสังคม ประสานสามัคคี ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายในสังคม แก้ไขความขัดแย้ง และช่วยควบคุมกลุ่มประชาสังคมให้อำนาจประโยชน์แก่ประชาชนและส่วนรวมมากที่สุด

จากการรวบรวม ความหมาย และกลไกวิธีการสร้างประชาสังคม จะเห็นได้ว่า จุดเน้น ประการสำคัญ คือ การร่วมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ในประเด็น สาธารณะ เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในพื้นที่ในแง่ความคิด/จิตใจและการปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมจึง จะต้องเคลื่อนไหวเชิงกลุ่ม องค์กร ชม สมาคม โดยทั้งนี้ต้องมีการสร้าง พัฒนา จัดการ ปรับตัวให้มีความต่อเนื่องตลอดจนมีการสร้างเครือข่ายพันธมิตรอย่างเปิดกว้าง

แนวคิดประชาสังคมดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วน ส่วนของประชาสังคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) ซึ่งเป็นเรื่องของ การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ด้วยขบวนการประชาชน ซึ่ง ขบวนการดังกล่าวนี้จะต้องมีกระบวนการในการสร้าง พัฒนาการ ดำเนินการ การสื่อสาร มีการ ปรับตัวต่อเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดดังกล่าว เพื่อที่จะศึกษาประเด็นปัจจัย ที่นำมาสู่การเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมือง ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านต่อ โครงการโรงไฟฟ้าลิกไนต์หงสา ในลำดับต่อไป

2.3 แนวคิดการเมืองภาคประชาชน

การเมืองภาคประชาชน คือ การเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยตรง โดยไม่ผ่านทางตัวแทนของพรรคการเมือง หรือหน่วยงานราชการ การเมืองภาคประชาชน เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งย้ำแนวคิดที่ว่า "การเมืองไม่ใช่แค่การ เลือกลง" และได้มีนักวิชาการได้ให้ คำนิยาม การเมืองภาคประชาชน

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2545: 37-50) ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับ “การเมืองภาคประชาชน” ไว้ ดังนี้ คำนิยามอย่างแคบ การเมืองภาคประชาชนคือปฏิบัติการใช้อำนาจของรัฐ และเป็น กิจกรรมถ่วงดุลอิทธิพลการครอบงำของระบบตลาดเสรีในภาคประชาชนแก่นสารของการเมืองภาค ประชาชน กระบวนการใช้อำนาจโดยตรงโดยประชาชนหมู่เหล่าต่างๆ ซึ่งมากกว่าการเลือกตั้ง และ ไม่น้อยไปกว่าการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายตลอดจนตัดสินใจเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อสถานะ ของการเมืองภาคประชาชน การเมืองภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวในประชา สังคมโดยทาบเทียบกับส่วนที่เป็นรัฐ ขณะที่ประชาสังคมรวมทุกส่วนที่ไม่ใช่ภาครัฐไว้ด้วยกัน จึงมี ทั้งสถาบันของประชาชนธรรมดา พ่อค้ายาทุน และกลไกตลาดสามารถแสดงเป็นสัญลักษณ์ได้ว่า [ประชาสังคม (การเมืองภาคประชาชน)/ รัฐ]

จุดหมายของการเมืองภาคประชาชน การเมืองภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการ เคลื่อนไหวในประชาสังคมโดยทาบเทียบกับส่วนที่เป็นรัฐกับสังคม บนพื้นฐานระดับการแทรกตัว ของรัฐเข้าไปในสังคมดังที่เป็นอยู่ และขีดความสามารถของประชาชนในการจัดการดูแลแก้ปัญหา

ของตนเองที่เป็นจริงเนื้อแท้ของการเมืองภาคประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐ ถ่วงดุลอำนาจรัฐด้วยประชาชนสังคมโดยไม่ยึดอำนาจ พร้อมกันนั้นก็ถ่วงดุลอำนาจของพลังตลาดหรือทุนซึ่งสังกัดประชาสังคมไปด้วย โดยช่วงชิงกับฝ่ายทุนเพื่อลดทอนและกำกับบทบาทของรัฐ แย่งกันโอนอำนาจบางส่วนที่เคยเป็นของรัฐมาเป็นของประชาชน (แทนที่จะตกเป็นของฝ่ายทุน) เพื่อใช้มันโดยตรงและไม่ต้องผ่านรัฐตั้งก่อน ผลักดันให้รัฐใช้อำนาจที่เหลือสนองเจตนารมณ์ประชาชน (แทนที่จะสนองผลประโยชน์ของฝ่ายทุน) ดำเนินการต่อสู้ด้วยวิธีขยายสิทธิประชาธิปไตยออกไป และย้ายจุดเน้นจากการเมืองแบบเลือกตั้งผู้แทนมาเป็นการเมืองแบบมีส่วนร่วม (ขณะที่ฝ่ายทุนใช้ตลาดเสรีเป็นฐานที่มั่นสำคัญ) พลังพลวัตใหม่ของการเมืองภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มธุรกิจรายย่อยและชั้นกลางทั่วไปในสังคมเมือง ซึ่งแตกต่าง ไม่วางใจ และอาจคัดค้านหรือปฏิเสธการตัดสินใจของกลุ่มทุนใหญ่ที่อยู่บนเวทีการเมืองกับกลุ่มปัญญาชนสาธารณะ สื่อมวลชนอิสระ และกลุ่มประชาชนผู้เสียเปรียบ

ฉะนั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในการเมืองภาคประชาชนจึงมีประเด็นเรียกร้องต่อสู้ที่หลากหลายมาก แนวทางการเคลื่อนไหวก็ไม่เห็นพ้องต้องกันเสียทีเดียวจุดร่วมที่มีอยู่คือประเด็นปัญหาเหล่านั้นล้วนเกิดจากระบบอำนาจรัฐรวมศูนย์ส่วนกลาง และความจำกัดจำเขี่ย ไม่พอเพียงของประชาธิปไตยแบบตัวแทนในเวทีรัฐสภามากกว่าความเป็นเอกภาพของการเมืองภาคประชาชนเอง

การเมืองภาคประชาชนเป็นทางออกของภาคประชาชนที่คลี่คลายมาจากปัญหาคับขันทางนิติทางการเมือง-การใช้อำนาจรัฐที่ฝืนมติประชาชน แม้จะโดยรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยก็ตาม ซึ่งนำไปสู่ความไม่ยอมรับ ไม่พอใจ ดึงเครียดขัดแย้ง และเผชิญหน้าระหว่างรัฐบาลกับประชาชนกลุ่มต่างๆ เสมอ

เมื่อปราศจากฉันทานุมัติของประชาชนแต่รัฐบาลยังคงพยายามใช้อำนาจดำเนินนโยบายตามทิศทางการพัฒนาของตนให้ได้ รัฐบาลก็ย่อมต้องหันไปใช้กำลังรุนแรงเข้าบังคับประชาชน และละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนพลเมืองกลุ่มต่างๆ มากขึ้นทุกทีเป็นธรรมดาซึ่งปรากฏการณ์ต่างๆ ทั้งหมดนี้กำลังกลายเป็นภาวะปกติธรรมดา ประเทศไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยปัจจุบันได้คาดการณ์ไว้ว่าหากทิ้งไว้ต่อไป อาจจะนำไปสู่ภาวะอนาธิปไตยได้ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548) ดังนั้นควรเพิ่มความสำคัญแก่บทบาทของการเมืองภาคประชาชนในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยไทยต่อตัวระบอบประชาธิปไตย ในประเด็นสำคัญ 3 ประการคือ

1. ลดลักษณะประชาธิปไตยแบบตัวแทนผ่านการเลือกตั้ง เพิ่มขยายสิทธิประชาธิปไตยทางตรงแบบประชาชนมีส่วนร่วมใช้อำนาจด้วยตัวเองมากขึ้น

2. สร้างกระบวนการแสวงหาฉันทานุมติแบบต่อเนื่อง (Continuous Consensus) ไม่ใช่ให้ความสำคัญเพียงแก่การเลือกตั้งเท่านั้น ในประเด็นนโยบายสำคัญที่กระทบถึงผลประโยชน์ได้เสีย และทรัพยากรหลักของชุมชนท้องถิ่นทุกประเด็น ต้องเปิดให้ผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องนั้นประเด็นนั้น เข้าร่วมส่วนแสดงความคิดเห็นปัญหา ข้อโต้แย้งและหาฉันทานุมติที่ทุกฝ่ายอยู่รอดอยู่ร่วมกันได้และพอรับได้ แทนที่จะอ้างเสียงคนส่วนใหญ่ซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรง ไม่รับรู้เรื่องราวมาเปรียบเทียบและเอาชนะ เสียงแย้งของผู้มีส่วนได้เสียและรับผลกระทบโดยตรงอย่างพร่ำเพรื่อ

3. เปิดอนาคตประเทศไทยให้แก่วิถีทางพัฒนาและดำเนินชีวิตอันหลากหลาย รัฐต้องไม่ใช่อำนาจรวมศูนย์บังคับยึดยึดวิธีพัฒนาเดียว วิธีชีวิตเดียวให้ผู้คนอันแตกต่างหลากหลายในประเทศอย่างไม่จำแนกและไม่เคารพศักดิ์ศรี และสิทธิเสรีภาพในการเลือกของผู้คน

แนวคิดการเมืองภาคประชาชน ดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของ การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ด้วยขบวนการประชาชน ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดดังกล่าว เพื่อที่จะศึกษาประเด็นปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมือง ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านต่อโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินในลำดับต่อไป

2.4 แนวคิดสิทธิชุมชน

แนวความคิดสิทธิชุมชน เป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับสิทธิของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า ซึ่งชุมชนมีวิถีชีวิต จารีตประเพณี สัมพันธ์กับทรัพยากรเหล่านี้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีการจัดการดูแลรักษา ใช้ประโยชน์ เพื่อให้ประโยชน์ต่อชุมชนเองโดยยึดหลักความยั่งยืน

2.4.1 ความหมายของสิทธิชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชนพบว่า ได้มีผู้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับ สิทธิชุมชนหลากหลายความหมาย ซึ่งในแต่ละความหมายจะมีความเหมือนความต่างกันไป ซึ่งผู้ศึกษาสามารถสรุปความหมายต่าง ๆ ได้ดังนี้

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2536: 498) สิทธิชุมชนไม่ใช่ส่วนของส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคนและไม่ใช่ของรัฐ สิทธิชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ คนจากแถบประเทศตะวันตกไม่เข้าใจความหมายและไม่รู้จัก แต่อาจเข้าใจและรู้จักกันแต่คนในประเทศแถบตะวันออกที่มีความเป็นวัฒนธรรมชุมชนสูง นอกจากนี้ บวรศักดิ์ ยังอธิบายความหมาย ของสิทธิชุมชนว่าเป็นสิทธิที่รวมถึงสิทธิชุมชนที่จะจัดการใช้ประโยชน์และมีหน้าที่ในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่

มีอยู่จริงในสังคมไทย โดยแสดงออกมาทางจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาจนทุกวันนี้ในรูปของ
องค์กรเหมือนฝ่าย หรือองค์กรป่าชุมชน เป็นต้น

จักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2545: 3) สิทธิชุมชนมีความแตกต่างกับสิทธิในทรัพย์สิน แต่สิทธิ
ชุมชนเป็นระบบจัดการดูแลทรัพยากรที่ไม่ได้ให้สิทธิในการหาประโยชน์เชิงพาณิชย์จากทรัพยากร
ชุมชนต่าง ๆ ไม่มีสิทธิเอาทรัพยากรไปขายเพียงแต่มีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและที่จะดูแล
ทรัพยากรให้คงอยู่เท่านั้นซึ่งเป็นแนวคิดที่แตกต่างจากเรื่องทรัพย์สินอย่างยิ่ง นอกจากนี้จักรกฤษณ์
ยังมองว่าสิทธิชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นจากอำนาจรัฐแต่เกิดขึ้นจากจารีตประเพณีและปรากฏการณ์ใน
สังคม ซึ่งรัฐเองมีหน้าที่ที่จะต้องออกกฎหมายรับรอง โดยรัฐจะต้องรับรองสิทธิจะรักษาไว้ซึ่งวิถี
ชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

ยศ สันตสมบัติ (2546:22) สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิร่วมหรือสิทธิการใช้เหนือทรัพย์สิน
ร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์
จากป่า โดยความหมายข้างต้นนี้ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญหรือมีจุดเน้นกับการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ถึงแม้ว่าตามทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทุก
คนจะมีสิทธิตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรส่วนรวมได้ แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออก
กฎเกณฑ์กฎระเบียบโดยคำนึงถึงความยั่งยืนและความเป็นธรรมทางสังคมได้ และ “สิทธิการใช้” ยัง
ถูกกำหนดด้วยความยั่งยืนหรือความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการ
กำหนดให้สมาชิกใช้ประโยชน์จากป่าไม่ได้แต่เฉพาะอาณาบริเวณจำกัดและต้องไม่เป็นอันตรายต่อ
ความยั่งยืนของระบบนิเวศ

อานันท์ กาญจนพันธุ์(2544 : 158) สิทธิชุมชนเป็นเสมือนคุณค่าที่ยอมรับสิทธิของกลุ่มชน
ใด ๆ ก็ตามในสังคมว่าจะไม่ถูกกีดกันออกไปจากการมีส่วนร่วมในอำนาจต่าง ๆ ของสังคมอย่างไม่
เป็นธรรมนั่นก็คือ การเคารพในการปฏิบัติต่อทุกกลุ่มชนอย่างเท่าเทียมและเมื่อเกิดกรณีของการกีด
กันกลุ่มชนใดขึ้นกลุ่มชนนั้นก็ต่อสู้เพื่อให้สิทธิแก่กลุ่มของตนที่ถูกกีดกันได้เข้ามามีส่วนร่วมใน
การกำหนดสถานภาพตนเองแทนที่จะให้ผู้อื่นมากำหนดให้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์,2544 : 158)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2548 : 26)สิทธิชุมชน ในมุมมองสังคมไทยอาจมองว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น
ใหม่ แต่อย่างน้อยได้มีการปลุกฝังแนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนลงไปในสังคมไทยโดยผ่าน
กระบวนการศึกษานอกระบบ จนเป็นผลให้แนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนได้เข้าไปปรากฏในระบบ
การศึกษาไทย กระทั่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านหรือประชาชนใช้ในการต่อสู้หลายครั้ง ทั้งนี้ สิทธิชุมชนไม่
ควรถูกไปยึดติดกับชุมชนที่มีความหมายเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เท่านั้น เพราะในสังคมไทยมีสำนึก
เกี่ยวกับชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น กรณีกลุ่มผู้พิการเรียกร้องรัฐบาลขอให้มีการสร้างบันได
เลื่อนซึ่งกลุ่มผู้พิการดังกล่าว ถึงแม้จะต่างคนต่างอยู่แต่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น เรื่องของชุมชน

กับเรื่องอัตลักษณ์เป็นเรื่องเดียวกันซึ่งก็คือตัวเองมีผลประโยชน์ร่วมกับผู้อื่นอย่างไร หรือควรมี
 ทรัพยากรของตัวเองร่วมกับคนอื่นอย่างไร สิ่งเหล่านี้คือความเป็นชุมชน

เลิศชาย ศิริชัย(2546: 292) สิทธิชุมชนเป็นกระบวนการของการให้ความหมายการ
 สร้างสรรค์ภูมิปัญญาในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและจัดการ
 ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานของการให้สมาชิกของชุมชนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันมีโอกาสเข้าถึง
 และใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมในขณะที่สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของ
 ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศไว้ได้

2.4.2 หลักการของสิทธิชุมชน

หลักการของสิทธิชุมชนในเรื่องการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับ
 ทรัพยากรธรรมชาติ มีหลักการที่สำคัญอยู่ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก บุคคลไม่มีสิทธิถาวรในทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ แต่จะมีสิทธิเป็นชั่วคราว
 เมื่อใช้ทำกิน ใช้ตั้งบ้านเรือน ถ้าเลิกทำกิน เลิกตั้งบ้านเรือน ที่ตรงนั้นไม่ว่าจะเป็นดินหรือน้ำหรือป่า
 ก็จะกลับไปเป็นของส่วนรวม ใครจะไปใช้ประโยชน์ต่อก็ได้ ไม่มีใครสามารถจับจองทรัพยากรไว้
 เป็นของตนเอง โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์และจะจองไว้ใช้ประโยชน์เกินความจำเป็นไม่ได้ ซึ่งเป็น
 หลักประกันได้ว่าคนในชุมชนจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง

ประการที่สอง สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรของบุคคลจะไม่มีสิทธิใน
 ลักษณะที่เป็นสิทธิกีดกันคนอื่น โดยสมบูรณ์ แมื่ว่าบุคคลจะมีสิทธิถาวรและต่อเนื่องตราบใดที่ใช้
 ประโยชน์ แต่คนอื่นก็มีสิทธิ์ที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้บางลักษณะ

ประการที่สาม การทำกินหรือการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรต่าง ๆ จะต้องไม่ทำลายฐาน
 ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรนั้น ซึ่งเป็นหลักประกันว่าคนในชุมชนจะมีปัจจัยการหล่อเลี้ยง
 ชีวิตได้อย่างยั่งยืนมั่นคงและเพียงพอ (เลิศชาย ศิริชัย อ่างใน ชลธิรา สัตยาศึกษา,2546: 361-362)

นอกจากหลักการของสิทธิชุมชนแล้วความเป็นธรรมชาติของสิทธิชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ
 อยู่ 7 ลักษณะดังนี้

1. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดของชุมชน
2. กระบวนการในการเกิดขึ้นของสิทธิชุมชนในแต่ละประเภทมิได้เกิดจากความสัมพันธ์
 ในเชิงพันธะสัญญาหากแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการภายในของชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่
 ทดลองเรียนรู้ตั้งสมขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมในระดับชุมชนและในหลาย ๆ กรณีมี
 การเลียนแบบการกระทำและผลิตซ้ำทางความคิด
3. ตั้งอยู่บนสำนึกและความรับรู้ร่วมกันของชุมชนเป็นหลัก จึงมักไม่ปรากฏในรูปของ

บันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร

4. กลไกในการบังคับเป็นไปโดยอาศัยวิธีการของแต่ละชุมชนผ่านทางระบบความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน
5. สิทธิชุมชนเป็นความพยายามของชุมชนที่จะจัดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนให้สอดคล้องกับการผลิตที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้และมีทางเลือก
6. สิทธิชุมชนเป็นสิทธิที่มีเงื่อนไข ไม่ใช่สิทธิเด็ดขาด ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งหมดที่มีอยู่ในชุมชน
7. สิทธิชุมชนมักจะมีกลไกภายในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และให้โอกาสกับสมาชิกของชุมชน (ไพสิฐ พานิชกุล, 2546: 434 - 435)

2.4.3 เงื่อนไขของการดำรงอยู่และการพัฒนาสิทธิชุมชน

เงื่อนไขของการดำรงอยู่และการพัฒนาสิทธิชุมชน มี 4 ประการ คือ

ประการแรก ฐานทรัพยากร ชุมชนใดมีฐานทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ ป่า จะทำให้เกิดความมั่นคงของสิทธิชุมชนเนื่องจากสมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างเท่าเทียมและเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง และทรัพยากรที่สำคัญในอีกลักษณะหนึ่งคือ การมีทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม เช่น พระ ผู้อาวุโส หมอพราหมณ์ บุคคลเหล่านี้มีภูมิปัญญาที่จะถ่ายทอดจารีตประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อและที่เป็นผู้นำทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นบุคคลที่มีอำนาจในการจัดระเบียบชุมชนและจัดสรรทรัพยากรร่วมกัน

ประการที่สอง อัตลักษณ์ของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน มีความห่วงใยทุกข์สุขกันและกัน ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละชุมชนสามารถสื่อสารผ่านทางภาษาพูด ความเชื่อ การสืบทอดประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีบทบาทควบคุมวิถีชีวิตของคน และชุมชนให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสม

ประการที่สาม อำนาจในการจัดการชุมชน ระบบอำนาจในการจัดการของชุมชนเกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ของชุมชนระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อสิทธิชุมชนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรจึงมีการจัดการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในชุมชน

ประการสุดท้าย การสืบทอดอุดมการณ์ ซึ่งจารีตประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ คำสอน เป็นเครื่องมือในการส่งผ่านความหมายอันเป็นสาระสำคัญ คือ อุดมการณ์รักษาธรรมชาติให้คงความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนและเป็นหลักประกันความมั่นคงของชุมชน โดยมีสถาบันครอบครัว

สถาบันศาสนา สถาบันความเชื่อ และกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการสืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าว (คนุพล ไชยสินธุ์ และคณะ, 2547: 246-253)

จากการทบทวนเอกสารแนวคิดสิทธิชุมชนนี้ ทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงความหมายและหลักการของสิทธิชุมชน และสามารถนำมาใช้วิเคราะห์เกี่ยวกับการที่ป่าต้นน้ำสำคัญและที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ของคนน่านที่หวงแหนกำลังถูกรุกรานจากแนวสายส่งไฟฟ้าแรงสูง การ ใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญและสิทธิของคนดูแลรักษาป่าเป็นหนทางเดียวที่จะปกป้องต้นไม้ใหญ่หลายคนโอบที่กำลังจะถูกตัดทิ้งถึง 50 ไร่ เป็นระยะทาง 1.4 กิโลเมตรไว้ได้ เช่นกัน ซึ่งทั้งหมดนี้ ผู้ศึกษาจะได้นำมาใช้วิเคราะห์กับการเคลื่อนไหวทางการเมือง ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน ต่อโครงการโรงไฟฟ้าลิกไนต์หงสา เพื่อให้ประโยชน์ต่อชุมชนเอง โดยยึดหลักความยั่งยืน

2.5. วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการค้นคว้า และศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง พบว่า ได้มีผู้ศึกษาในประเด็นนี้มาก่อนบ้างแล้ว แต่ในส่วนของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านต่อโครงการ โรงไฟฟ้าลิกไนต์หงสานั้น พบว่ายังไม่มีผู้ใดทำการศึกษา ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงขอนำเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการเคลื่อนไหวของการเมือง อื่นๆ ดังนี้คือ

งานวิจัยของ นฤมล ทับจุมพล ประภาส ปิ่นตอกแต่ง และสมชาย ปรีชาศิลปกุล (2539: 69-90) จากบทความเรื่อง “ การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนในชนบทกับการปราบปรามของรัฐ (ช่วงหลังเหตุ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516-ปัจจุบัน) ” งานเขียนชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการปราบปรามของรัฐต่อขบวนการประชาชน เพื่อพิจารณาถึงรูปแบบการปราบปรามของรัฐว่ามีลักษณะสำคัญอย่างไร มีพัฒนาการภายใต้บริบททางสังคมการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จากช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ผลการศึกษาพบว่า ขบวนการสำคัญคือ ขบวนการชาวนา มืองค์กรการเคลื่อนไหว คือ สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ซึ่งมีบทบาทสำคัญ มีรูปแบบการจัดตั้งที่รวมศูนย์พันธมิตรแนวร่วม เช่น ขบวนการนิสิตนักศึกษาและขบวนการกรรมกร มีฐานะของความเห็นอกเห็นใจความทุกข์ยากของชาวนา และอยากเห็นความยุติธรรมความเป็นธรรมในสังคม เป็นขบวนการทางสังคมที่มีจุดมุ่งหมายในการเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งการกระจายผลประโยชน์ ทรัพยากรทางสังคม หรือบริการสาธารณะ (Public Goods) ในช่วงดังกล่าวพบว่า ผู้นำชาวนาที่ถูกสังหารในปี 2517 จำนวน 4 คน ปี 2518 ถูกสังหาร 20 ราย และในปี 2519 ถูกสังหาร 8 คน และจะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ คือ ผู้นำชาวนาที่เป็นแกนนำภายใต้สมพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย

ช่วงที่สอง หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 –รัฐบาลเปรม การเคลื่อนไหวของชานาชาวไร ในช่วงนี้ไม่มีลักษณะเป็นขบวนการทางสังคม แต่เป็นการเรียกร้องในรูปแบบผลประโยชน์ โดยองค์กรที่รัฐให้การส่งเสริมเป็นสำคัญ หรืออยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของนักการเมือง รูปแบบการปราบปรามมีลักษณะของการควบคุมการก่อตัวขบวนการประชาชนด้วยกฎหมายเผด็จการ เช่น กฎอัยการศึก การให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่นายกรัฐมนตรีตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ฯลฯ ขบวนการนิสิตนักศึกษาที่เคยเป็นแนวร่วมกับขบวนการประชาชน ถูกกฎระเบียบห้ามไม่ให้ดำเนินกิจกรรมทางสังคมการต่อสู้ไม่ปรากฏระดับความรุนแรงถึงขั้นการปะทะกันในระดับที่มีความรุนแรง ทางกายภาพขั้นเสียชีวิตหรือบาดเจ็บ ช่วงที่สาม ช่วงปี 2531-ปัจจุบัน(2539)

ขบวนการประชาชนในชนบทยุคนี้จึงเป็นขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบและต่อต้านวิถีคิด วิธีการพัฒนาของรัฐ “ชาวบ้าน” ซึ่งเป็นผู้คนทุกชนชั้นในชุมชนในสังคมได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน ความขัดแย้งจากการแย่งชิงการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ และภาคธุรกิจ/ทุนปรากฏอย่างกว้างขวางในรูปแบบการเดินขบวน ชุมนุมประท้วง การเคลื่อนไหวดังกล่าวนำมาสู่การปราบปรามโดยรัฐ เช่น การสังหารผู้นำ การปราบปรามด้วยกำลังอาวุธเผชิญหน้ากับขบวนการประชาชน การจับกุมผู้นำชาวบ้านและNGO การจัดตั้งมือบชนมือบ เป็นต้น ในช่วงเวลาดังกล่าวพบว่า การสังหารผู้นำหลังปี 2531 ถึง ก.ค).2539 พบว่า มีจำนวน 10 ราย และมีการใช้วิธีการปราบปรามที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

สรุป จากบทความ บริบททางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนไป รูปแบบของขบวนการ แนวร่วมความคิดของผู้คนที่เข้าร่วมในขบวนการเปลี่ยนแปลงไป ปัญหาและคำถามเปลี่ยนแปลงไป ปราบปรามเปลี่ยนจากรัฐมาเป็นรัฐร่วมกับภาคธุรกิจ/ทุน วิธีการปราบปรามเปลี่ยนแปลงไป แต่ความรุนแรงของการปราบปราม ในรูปแบบของการสังหารผู้นำกลุ่มถูกนำมาใช้อย่างมีแนวโน้มที่สูงขึ้น ความรุนแรงในการปราบปรามขบวนการประชาชนยังเหมือนเดิม

ซึ่งสอดคล้องกับงานของ **ประภาส ปิ่นตอกแต่ง (2541)** จากงานเขียนเรื่อง “การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัยชานาชาวนและประวัติศาสตร์การเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในสังคมไทย” โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาการเมืองขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมกรณีสมัยชานาชาวน เพื่อศึกษาว่า เหตุใดจึงเกิดขบวนการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านในลักษณะของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม และประการที่สองจุดหมายและวิธีการทางการเมืองเป็นอย่างไร ผลการศึกษา พบว่า นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อสภาพการดำรงชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นชนบทเป็นเงื่อนไขจำเป็น ส่วนเงื่อนไขเพียงพอมีด้านพัฒนาองค์กรและโครงสร้าง โอกาสทางสังคมและการเมือง ในด้านการพัฒนาองค์กร ประกอบด้วย ความเป็นองค์กรที่อิสระจากรัฐและพรรคการเมือง ความสามารถในการระดมทรัพยากรและระดมผู้เข้าร่วมการ

เคลื่อนไหว เพ็นหาภาวะผู้นำรวมหมู่ การหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง โดยองค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) การบริหารจัดการ การชุมนุมเรียกร้องที่มีประสิทธิภาพ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในที่ได้ ส่งผลต่อ การแปรความเดือดร้อนเป็นการกระทำรวมหมู่ได้ การพัฒนาองค์กรเช่นนี้เกิดขึ้น ใน บริบทสิ่งแวดล้อมที่มีโครงสร้างโอกาสทางสังคม ซึ่งปราศจากการควบคุมปราบปรามอย่างสูง

นอกจากนี้ พบว่า จุดหมายของขบวนการฯ มีลักษณะกว้างไกลกว่าการเรียกร้องให้แก้ไข ความเดือดร้อนเฉพาะหน้า คือ รวมถึงการผลักดันการเปลี่ยนแปลงนโยบายและกฎหมาย และการ เปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของประชาชนใน กระบวนการตัดสินใจสาธารณะ ในด้านวิธีการต่อสู้ใช้การสร้างอำนาจด้วยการทำพันธมิตรกับ องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการตลอดจนแสวงหาความเห็นใจจากสาธารณชน โดยอาศัยความ ร่วมมือจากสื่อมวลชน ในการบอกเล่าปัญหาความเดือดร้อน ความทุกข์ความยาก ไปสู่สังคม ทั้งหมดนี้ส่งผลเป็นความสำเร็จระดับหนึ่งในการผลักดันให้รัฐบาลตอบสนองจุดหมายของ ขบวนการฯ

ดังที่ปรากฏในงานของ ยุติธรรม ศิริอุเทน (2544) จากการศึกษาเรื่อง“การเคลื่อนไหวทาง การเมืองของชาวนาอีसानกรณีศึกษา มูลนิธิเกษตรกรไทย” ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขบริบทที่เป็น สาเหตุทางสังคมของชาวนาอีसानที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเกษตรกรไทย มีอยู่ 3 ปัจจัยหลักคือ

1. เงื่อนไขด้านภาวะวิสัย (Objective Condition) คือ ความเดือดร้อนของชาวนาอัน เนื่องมาจากปัญหาโครงสร้างเศรษฐกิจ ปัญหานี้สินนายทุนนอกระบบ ปัญหานี้สินที่เกิดจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง

2. เงื่อนไขด้านอัตวิสัย (Subjective Condition) ได้แก่ ความตระหนักของผู้นำและสมาชิก ของมูลนิธิเกษตรกรไทยในความยากลำบากที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากสาเหตุด้านภาวะวิสัย ซึ่งความ ตระหนักนี้ ได้แก่ การนำสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นมาปรึกษาหารือกันในกลุ่มชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไข ปัญหาพร้อมกันนำมาสู่การเรียนรู้การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น

3. เงื่อนไขเสริมที่เอื้ออำนวย (Facilitating Condition) ได้แก่ ความสามารถในการรวม มวลชนของผู้นำและแกนนำสมาชิกเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นชนชั้นชาวนานำไปสู่การจัดตั้งองค์กร ชาวนาขึ้นมา

เพื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางสังคม และแรงสนับสนุนจากพันธมิตร นอกจากนี้ ยังเกิดจากความอ่อนแอของรัฐบาลส่วนกลางที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง ทำให้เกิดช่องว่าง อำนาจทางการเมือง มีผลต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมชาวนา

รูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมของมูลนิธิเกษตรกรไทย ปรากฏในรูปแบบของการกระทำรวมหมู่ (Collective Action) และการรวมกันเป็นหมู่คณะ (Organization Movement) ซึ่งเป็นการกระทำการ เพื่อให้รัฐหันกลับมาสนใจในปัญหาของกลุ่มตน นอกจากนี้การเคลื่อนไหวทางสังคมของมูลนิธิเกษตรกรไทย ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบเก่า (Old Social Movement) เนื่องจากเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ของคนชนชั้นเดียวคือ ชาวนาส่วนปัญหาอุปสรรคที่ทำให้การเคลื่อนไหวของมูลนิธิเกษตรกรไทยไม่ประสบความสำเร็จ และหยุดชะงักในบางโอกาส

กล่าวโดยสรุป การเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวนาอีสานในปัจจุบัน เป็นการเคลื่อนไหวที่แสดงออกทางประชาธิปไตย มากกว่าการเคลื่อนไหวที่แสดงออกถึงแนวคิด การต่อต้านอำนาจรัฐ ชาวนาอีสานจะใช้ความรุนแรงก็ต่อเมื่อภาครัฐใช้กำลังบีบบังคับ การเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวนาอีสานในยุคปัจจุบันไม่ได้มุ่งหวังในการยึดอำนาจรัฐหากแต่ว่าความต้องการของพวกเขาอยู่ที่การแก้ไขปัญหาพื้นฐานในสังคมของชาวนาอีสานอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ **ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2546: 94)** ในบทความเรื่อง “เอ็นจีโอ: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตามระบอบประชาธิปไตย” และได้ชี้ให้เห็นว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งมีเอ็นจีโอเป็นองค์กรทำงานเป็นผลิตผลของประชาธิปไตยและทุนนิยม เหมือนกับพรรคการเมือง กลุ่มการเมืองสภาฯ และสถาบันการเมืองต่างๆ ในระบอบประชาธิปไตย การมีพรรคการเมืองมากกว่าหนึ่งพรรคแสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยในระดับหนึ่งแต่ไม่พอ ต้องเกิด/มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งเงื่อนไขสำคัญ อันขาดไม่ได้ของระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มากขึ้นในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ จำเป็นต้องมีสิ่งที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม”(Social Movement) เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับพรรคการเมือง และสถาบัน ตลอดจนกลไกการเมืองแบบต่างๆ ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบรัฐสภา เมื่อปี พ.ศ.2475 ถึงปัจจุบันเวลาผ่านไปถึง 75 ปี ความแตกต่างหลากหลายในสังคมไทย ย่อมต้องมีความหลากหลายและลึกซึ้งมากขึ้นหลายเท่าตัว ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและเอ็นจีโอจึงเป็นสิ่งจำเป็นต้องเกิดขึ้นมา และแน่นอนว่ารัฐก็ต้องพยายามหาทางบ่อนทำลายเอ็นจีโอ ที่สำคัญสังคมไทยจะต้องเข้าใจเอ็นจีโอให้ดีกว่าภาพพระบายป้ายสีฉาบฉวยที่ออกมา ประเด็นนี้เป็นเรื่องสำคัญพิเศษกับอนาคตการเมืองไทย

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหว ได้มีงานวิจัยของ จักรวาล วรรณวงศ์ (2547) ที่ได้ศึกษา เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเมือง: กรณีศึกษาคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิง และสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่าพัฒนาการเริ่มจากช่วงแรกเป็นการรวมตัวกันของ

คณะคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิง และสิ่งแวดล้อม เมื่อสถานการณ์ของแม่น้ำปิงเริ่มเข้าสู่ภาวะวิกฤติ จึงมุ่งเน้นรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหาหามลภาวะเป็นพิษ และการทิ้งขยะลงสู่แม่น้ำปิงเป็นหลัก ต่อมาเมื่อสถานการณ์ของปัญหารุนแรงยิ่งขึ้น จึงจัดตั้งเป็นองค์กรถาวร และในช่วงที่สามเป็นช่วงที่มีเวลาการทำกิจกรรม และแสวงหาความร่วมมือจากกลุ่มพันธมิตรที่หลากหลาย และมีบทบาทนำในการเรียกร้องเพื่อกดดันไปยังภาครัฐให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง และเมื่อเข้าสู่ช่วงที่สี่ ได้มีการเพิ่มพื้นที่ทางสังคม ด้วยการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์แม่ปิง และขยายพื้นที่ทางสังคม ออกไปยังกว้างขวาง โดยมุ่งทำงานในบริบทของกลุ่มน้ำเป็นสำคัญเชื่อมโยงสำคัญที่นำไปสู่การรวมตัวกัน ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในสมัยใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมอย่างรุนแรง ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางภาคเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และนโยบายการพัฒนาประเทศของภาครัฐ ที่เป็นไปโดยประชาชนยังขาดการมีส่วนร่วม จึงได้ทำให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคนชั้นกลางที่มีการศึกษาในสังคม และได้รับอิทธิพลทางความคิดจากความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมโลก ผ่านการรับรู้ตีความ และระบบการศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม จึงมีความเชื่อมโยงกันทั้งในระดับโลกลงมาถึงระดับท้องถิ่น ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรในยุคโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ต้องมีการรวมตัวของประชาชน อันเป็นพลังที่ทวนกระแสระหว่างอำนาจรัฐกับระบบตลาด ที่มีลักษณะของความเป็นชุมชนแห่ง อุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคม ที่มีความกลมกลืน ความขัดแย้ง ความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และผลิตซ้ำใหม่ใด เป็นการเรียกร้องเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม หรือสมบัติสาธารณะของชุมชนท้องถิ่น และเพื่อปกป้องไม่ให้มีการนำไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว อันเป็นพื้นฐานของสิทธิชุมชนที่ต้องการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ปัญหาทางคุณภาพของแม่น้ำปิงในปัจจุบันที่มีความเสื่อมโทรมลง ปัญหาทางด้านปริมาณน้ำ ปัญหาทางด้านภูมิทัศน์ ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญของการรวมตัวกัน เพื่อเข้าไปทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของภาคประชาชนขึ้นระบบคิด ระบบคุณค่าในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรในช่วงแรก มีความตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำปิง ในช่วงที่สองมีระบบคุณค่าที่เป็นอุดมการณ์ รักท้องถิ่น และจิตสำนึกสาธารณะ เพื่อปกป้องสมบัติส่วนรวมเป็นรากฐานที่สำคัญ ในช่วงที่สามได้เกิดอุดมการณ์ประชาสังคมที่ถักทอร่วมกันเป็นเครือข่าย ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากความเคลื่อนไหวของขบวนการ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ที่ปรากฏทางกายภาพ ทำให้คุณภาพของแม่น้ำปิงมีสภาพที่ดีขึ้น และผลทางสังคมที่ได้เกิดกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย อันมีเครือข่ายพระสงฆ์ เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์แม่ปิง และการเกิดเครือข่ายพันธมิตรด้านสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นหลายกลุ่ม ที่มีความสัมพันธ์ในการจัดการ

ปัญหาสิ่งแวดล้อม เมืองร่วมกัน ตลอดจนการเกิดขึ้นของเครือข่ายความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อม เมืองเชียงใหม่ ที่ได้มีการผนึกกำลังทุกภาคส่วนในสังคม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของหนทางสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

รวมถึงงานวิจัยของ วิเชียร บุราณรักษ์ (2548) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เกิดจากปัจจัยด้านปัญหาเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากโครงการของรัฐ รวมทั้งการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านบริบทส่งเสริมและเอื้ออำนวยซึ่งแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนการระดมทรัพยากร ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคม ฝ่ายต่อต้าน แนวทางการเคลื่อนไหว พบว่า มีการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย เช่น กลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง กลยุทธ์ชุมนุมนิยม/วัฒนธรรมชุมชน กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ เพื่อใช้เป็นแนวทางการเคลื่อนไหว โดยวิเคราะห์สถานการณ์และการตอบโต้ของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญ ส่วนปัญหาและอุปสรรค พบว่า ประการแรก เกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) ขบวนการยังขาดผู้นำและแกนนำ ตลอดจนสมาชิกที่เข้มแข็งจะมีความหลากหลาย 2) แนวคิดที่นำมาสู่การก่อเกิดขบวนการ ความชัดเจนในเป้าหมาย และกระบวนการดำเนินการ 3) ด้านการบริหารจัดการ การขยายพลังมวลชน ประการที่สอง เกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ 1) สถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นแบบ “การเมืองปิด” หรือ สภาวะรัฐรวมศูนย์อำนาจหรือการเมืองที่เน้นประชาธิปไตยแบบตัวแทนเป็นสำคัญ ยึดมั่นระบบพรรคในการพัฒนาประชาธิปไตย อันนำไปสู่การปิดกั้นกระบวนการทางการเมืองอื่น ๆ เน้นให้ความสำคัญการเมืองผ่านกระบวนการพรรคการเมืองจนเกินไป 2) ปัญหาเชิงโครงสร้างอำนาจในสังคมไทย 3) ปัญหาการทำหน้าที่ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่มีอำนาจที่จะปกป้องหรือเข้ามามีส่วนอย่างชัดเจนในการร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวต่อการตอบโต้ มีการปรับตัวตลอดเวลา และ 5) สื่อมวลชน มีการตอบรับข้อมูลในระดับแคบเพียงระดับท้องถิ่น ส่วนในสื่อในระดับชาติยังคงไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร จึงสรุปได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนในสภาวะปัจจุบัน เป็นอีกหนึ่งในแนวทางการแสดงบทบาท ตามสิทธิพลเมืองในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนั้น ภาครัฐควรให้ความสำคัญในการเปิดพื้นที่สาธารณะให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนที่จะมีสัมพันธ์ ปะทะสังสรรค์ แทรกซึม ตลอดจนแย่งพื้นที่สาธารณะ ช่วงชิง อำนาจ ผลประโยชน์ กับหน่วยทางสังคมภาคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือทุน

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ ดวงฤทัย พันธุ์กาหลง(2549) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง อำเภอเวียงแหง

จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า พัฒนาการในระยะแรกนั้น (ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2544) ชาวบ้านยังไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหง การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของโครงการที่ไม่ชัดเจน ยังเป็นข้อมูลเพียงด้านเดียว เน้นประโยชน์ของโครงการ ระยะที่ 2 (ช่วงปลายปี 245-2548) เป็นช่วงที่เริ่มเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมขึ้น และมีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งขณะนี้กำลังดำเนินการศึกษาอยู่ ชาวบ้านมีโอกาสรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการมากขึ้น จากเครือข่ายต่างๆ มีการรวมตัวเพื่อเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามไม่เป็นทางการของชาวบ้าน และเครือข่ายต่างๆที่ไม่เห็นด้วยต่อโครงการ ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ทางกลุ่มต้องการ เน้นเรื่องการคัดค้านโครงการ ในประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก จนกระทั่งปัจจุบัน โครงการพัฒนาเมืองเวียงแหงได้ชะลอโครงการ ดังนั้นภาครัฐควรมีข้อมูลอย่างรอบด้าน มีทางเลือกหลากหลาย ประกอบการตัดสินใจ ว่าโครงการนี้ควรพัฒนาหรือไม่ให้ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ในการพัฒนา เพื่อเกิดการพัฒนามีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยกระทบกับสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

จากการทบทวนงานวิจัยที่ได้รับรวบรวมมานี้ โดยส่วนใหญ่จะเห็นได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนอกจากจะเปิดโอกาสให้คนหลากหลาย กลุ่มแตกต่างทั้งทางความคิด ความเชื่อและปฏิบัติการได้มีโอกาสเคลื่อนไหวแล้วความสำคัญยังอยู่ที่การเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองเป็นเรื่องดีสำหรับประชาธิปไตย เพราะการสังกัดพรรคอาจหมายถึงการต้องอัดแน่นอยู่ภายใต้กฎและผลประโยชน์ของพรรคอย่างเคร่งครัด ขาดเสรีภาพทางความคิด ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่หลากหลายจึงเป็นทางออกสำหรับสังคมสมัยใหม่ที่แตกต่างและหลากหลายเช่น สังคมไทยในยุคนี้ ซึ่งจากประเด็นเหล่านี้ ผู้ศึกษาจะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาในส่วนของการสรุป และอภิปรายผลที่จะนำเสนอในบทต่อ ๆ ไป

2.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา มีแนวทางดังนี้

ภาพที่ 1 ภาพแสดงกรอบแนวคิด

